

U.2017B.15

Almindelige emner 9.

Polemikker og fejder i Ugeskrift for Retsvæsen

♦ *I artiklen behandles nogle af de bedst kendte polemikker og fejder, der har været udkæmpet i Ugeskrift for Retsvæsen. Polemik og fejde benyttes ofte som synonyme for pennefejde, en videnskabelig eller litterær strid. Fejder opstår af forskellige grunde, og det personlige fjendskab er fjendens klassiske ingrediens, men fejder kan også være mellem venner, ligesom fejder som baggrund kan have forskelle i livssyn, værdier og politisk anskuelse. Perioden fra slutningen af 1920'erne til 1960'erne var fejdernes guldalder, og de mange fejder skyldtes personlige fjendskaber, navnlig mellem juraprofessorerne Frederik Vinding Kruse og Alf Ross. I dag er fejder og polemikker blevet færre, ligesom tonen er blevet mindre personlig og uforsonlig end tidligere.*

Af professor, dr.jur. Jens Evald, Juridisk Institut, Aarhus Universitet

1. Om polemikker og fejder

Gennem de sidste 150 år har Ugeskrift for Retsvæsen (*UfR*) været skueplads for flere polemikker og fejder mellem stridbare skribenter. Polemikker og fejder er ikke ukendte fænomener i den juridiske litteratur, men i denne artikel retter interessen sig alene mod de bedst kendte fejder, der har været udkæmpet helt eller delvist i *UfR*.

Polemik kommer af det græske ord polemikós (krig), og fejde er en krig mellem to (eller flere) privatpersoner som oftest med baggrund i fjendskab. Ved polemik forstås en ordstrid, hvor de involverede parter bliver ved med at angribe eller forsvare en mening. Det er derfor ikke uden grund, at en polemiker opfattes som en »«stridbar skribent», og at polemiske artikler kan have karakter af stridsskrifter.

Polemik og fejde benyttes ofte som synonyme for pennefejde, en videnskabelig eller litterær strid, og omfatter alt fra divergerende opfattelser og almindelig uenighed til egentlig klammeri, mundhuggeri og skænderi. I det følgende skelnes ikke mellem polemik og fejde. I begge tilfælde er kernen krig.

Det har været hævdet, at man i polemik ikke kæmper for sandheden, men for sig selv eller en eller anden sag, hvori man har investeret følelser, og at det derfor ikke er meninger, der støder sammen, men lidenskaber (Per Lange, »«Om krig & krigsmænd», 1966). Det er dog ikke sådan, de involverede i juridiske fejder selv ser på det. Stridens genstand er faglig uenighed og kendetegnende er, at ingen af parterne er indstillet på et kompromis og derfor ikke viger en tomme.

Fejder opstår af forskellige grunde. Det personlige fjendskab er allerede nævnt. Imidlertid behøver fejder ikke at være næret af et personligt fjendskab, men kan bl.a. som baggrund have forskelle i værdier, ideologier og livssyn. Sådan var det for fejden om ægte-skabsloven i 1920'erne, hvor hovedkombattanterne var juraprofessorerne Frederik Vinding Kruse og Viggo Bentzon, jf. afsnit 3. Fjendskabet er fjendens klassiske ingrediens. Fjendskabet har en historie, som er enten kendt eller ukendt. Fjendskabet mellem Frederik Vinding Kruse og Alf Ross var kendt af alle jurister i samtiden og har siden været litterært behandlet (jf. Jens Evald, »Frederik Vinding Kruse (1880-1963)«, 2005, og Jens Evald, »Alf Ross – et liv«, 2010). Andre fjendskaber er ukendt af offentligheden. Knubbede ord af bedømmelsesudvalg har skabt (livslange) fjendskaber, som kun de færreste kender til. Fejder og fjendskab er behandlet i afsnit 4. En fejde kan være mellem venner, og i sådanne fejder kan venskabet i yderste fald være på spil. Det har betydning for, hvilke våben man vælger, som tilfældet var i fejden om fortabelsen af borgerlige rettigheder, hvor ungdomsvennerne Alf Ross og Stephan Hurwitz krydsede klinger,

16

jf. nedenfor afsnit 5. Tidligere var retsvidenskaben præget af få, markante og ofte meget selvbevidste juridiske professorer, som nød anseelse både blandt fagfæller og i offentligheden. Nogle juraprofessorer anså formentlig sig selv som nærmest alvidende og mente, at en professors opgave også omfattede belæring og uddannelse af selv erfarne jurister uden for ens eget faglige område. Det er i det lys, den aarhusianske juraprofessor Knud Illums artikel »Om domsbegrundelsen« (UfR 1970B.245) kan læses, i hvert fald udløste artiklen en storm af kritik fra særligt dommerstanden, jf. afsnit 6. I dag er fejder i *UfR* en sjældenhed, og man kan diskutere, om fejdernes tid er forbi, hvilket drøftes i afsnit 7. Afslutningsvis drøftes, om fejder bør undgås, eller om man i stedet bør acceptere dem som en del af retskulturen, jf. afsnit 8.

Ingen kan have en fejde med sig selv, uanset hvor polemisk og stridbar personen er. Provokerer en forfatter af et stridsskrift til kamp, men ingen lader sig provokere, er der ingen fejde. Der findes talrige eksempler på polemiske udfald både i anmeldelser og artikler, som aldrig kommenteres, og som derfor ikke behandles i denne artikel. Der skal to til en tango, og der skal to (eller flere) til en fejde.

Gennem årene har fejdehyppigheden i *UfR* varieret. Perioden 1867-1917 er kendetegnet ved fravær af fejder; perioden 1918-1928 er kendetegnet ved få, men voldsomme fejder, mens perioden 1929-1963 tæller mange fejder og kan betegnes som fejdernes guldalder i den juridiske litteratur. I årene efter 1963 faldt antallet af fejder, og årene fra 1964 til ca. 1990 er præget af få, men markante fejder. Fra ca. 1990 til i dag er antallet af fejder faldet yderligere, og man kan diskutere, om de få eksempler, som nævnes i det følgende, kan betragtes som egentlige fejder. En stor del af fejderne er knyttet til bestemte personer, f.eks. Frederik Vinding Kruse og Alf Ross, som i perioden 1929 til Vinding Kruses død i 1963 bekæmpede hinanden med alle forhåndenværende midler. Antallet af fejder i denne periode er knyttet til netop dette fjendskab.

UfR har gennem årene haft mange forskellige redaktionsmedlemmer, og holdningen til, om man bør publicere stridsskrifter, har formentlig varieret. Hermed være også sagt, at en redaktion bærer et medansvar for, om en fejde kommer i gang, hvordan den udvikler sig og ikke mindst for overholdelsen af den gyldne regel i al polemik: at bringe polemikken til ophør. Er det ensbetydende med, at polemik og fejder er noget negativt og bør undgås? Holdningen i den juridiske litteratur synes at være den, at polemik og fejder bør undgås, jf. straks nedenfor.

2. Synet på fejder i den juridiske litteratur

Vi lever i en (næsten) fejdeløs tid, og af samme grund finder man i nyere juridisk litteratur ingen udtalte holdninger til polemik og fejder. Den polemiske stil benyttes dog stadig flittigt både i artikler og anmeldelser af bøger, se som eksempel følgende udtalelse i en vurdering af nogle resultater i en doktorafhandling: »Selv det, at en opfattelse er ny og anderledes, synes af forfatteren at blive tillagt større vægt end om argumentationen for opfattelsen er holdbar. Forklaringen på forfatterens overrumplende metode og resultater synes at være den, at forfatteren er af den opfattelse, at den juridiske videnskabs egentlige opgave er *at hitte på*« (jf. Jørgen Rønnow Bruun og Jens Peter Christensen, UfR 1991B.32).

Holdninger til polemik finder man navnlig blandt dem, der har deltaget i fejder, og blandt dem opfattes polemik og fejder overvejende som noget negativt.

Frederik Vinding Kruse er formentlig den, som har udtalt sig skarpest mod polemik i den juridiske litteratur (jf. Jens Evald, »Frederik Vinding Kruse (1880-1963)«, 2005, s. 250 ff.). Efter at Vinding Kruse i 1930 havde rettet en hård kritik mod Alf Ross, den østrigske retsfilosof Hans Kelsen og den svenske filosof Axel Hägerström – hvis teorier Vinding Kruse betegnede som »Spekulationers Hjemsted og Tumbleplads« – skrev han i Tidsskrift for Rettsvitenskap 1931 (s. 333) et kort indlæg om polemik. Heri beskrev Vinding Kruse polemik som »den mest ørkesløse, unyttige og tidsspildende Form for aandelig Tankeudveksling, der findes i den menneskelige Selvhævdelse og Forfængelighed i altid uadtil at faa ret her plejer at udfolde sig i de vildeste Orgier d.v.s. i de mest vidtløftige Udviklinger og de mest udspekulerede Maader at levere Modstanderen Ondskabsfuldheder paa under en paa Overfladen nogenlunde urban Form«. Ifølge Vinding Kruse var polemik overflødig »Udenomssnak«, som kunne udelades: »Jeg tvivler ikke om, at Fremtidens Aandsliv en Gang vil se tilbage paa Nutidens baade videnskabelige, litterære og politiske Polemik, som en slags middelalderlige aandelige Tyrefægtninger som en fjern Fortids Mennesker spildte deres Tid og Tryksværte paa.«

Selv om Frederik Vinding Kruse erklærede sin modvilje mod polemik, overvandt han i de følgende år sine betænkeligheder og optrådte gang på gang i polemikkens arena. Ifølge Vinding Kruse kunne et svar på et angreb nemlig være nødvendigt, »da der jo desværre stadig, selv i aandelig udviklede Kredse, raader den primitive Opfattelse, at hvis man ikke svarer, ikke giver Stød igen, er Bevis for, at man ikke kan svare, og at Modstanderen følgelig har sejret«. Vinding Kruses udtalelse må ses i en tidsmæssig sammenhæng, for i 1930'erne var tonen i såvel de videnskabelige som litterære fejder oftest hård, kun overgået af tonen i det offentlige liv, hvor æreskrænkelser og injurier var en del af hverdagen.

Alf Ross' syn på polemik kom bl.a. til udtryk i et brev af 3. juli 1977 til den svenske filosof Ingemar Hedenius, som var et svar på sidstnævntes anmeldelse af Alf Ross' bog »Skyld, ansvar og straf«, (1970): »Du har benyttet dig af en polemisk tone hvis berettigelse jeg ikke i og for sig vil bestride og som jeg også undertiden benytter mig af – vel at mærke overfor personer som jeg ikke nærer særlig agtelse

17

for« (jf. Jens Evald, »Alf Ross – et liv«, 2010, s. 237 ff.). Som vi senere skal se, skulle dette tages for pålydende, når det gjaldt Frederik Vinding Kruse, men også andre blev spiddet på Ross' skarpe pen. I et brev af 5. december 1946 fra sociologen Theodor Geiger til Alf Ross som kommentar til et indlæg, Ross havde haft i »Juristen«, beskrev Geiger den polemiske stil: »Den udmærker sig ikke alene gennem en vis tendens til at irritere og undertiden ligefrem såre modstanderen personlig, men synes også dér, hvor den holder

sig inden for akademisk tones grænser, undertiden at være påfaldende ubekymret hvad angår påstandenes og argumenternes videnskabelige forsvarlighed og relevans« (jf. Jens Evald, »Alf Ross – et liv«, 2010, s. 239 f.).

Opfattelsen af polemik og fejder som noget negativt rejser spørgsmålet om, hvorvidt de bør undgås. Dette spørgsmål søges besvaret i afsnit 8. Her skal blot bemærkes, at fejderne synliggør såvel de enkelte forfatteres som samtidens forskellige ideologier, værdier, tænkemåder mv. Hertil kommer, at man ingen andre steder i den juridiske litteratur kommer så tæt på forfatterne og deres personlighed som i fejderne. I fejderne er der for alvor noget personligt og fagligt på spil for de involverede, som fejden om ægteskabsloven viser. Denne fejde er én af de første og største i UfR's historie og kom tilsyneladende bag på medlemmerne af redaktionen, overretssagfører Knud Jarner og juraprofessor Henry Ussing, som havde vanskeligt ved at håndtere fejden.

3. Fejde og forskelle i værdier, ideologier mv.:

Fejden om ægteskabsloven (1920-1923)

Frederik Vinding Kruse var i perioden 1914-1950 professor i formueret ved Det stats- og retsvidenskabelige Fakultet i København og en altdominerende skikkelse inden for ejendomsretten (tingsretten) og til dels også retslæren. I 1920'erne og 1930'erne var Vinding Kruse et kendt navn overalt i Norden, ligesom hans oversatte værker blev læst i Tyskland og USA. Politisk tilhørte Vinding Kruse det gamle Højre, og både før og efter 2. Verdenskrig fremsatte han synspunkter, som var identiske med de idéer, der var på den politiske højrefløj både i Danmark og resten af Norden.

I 1920 begyndte en litterær fejde, som med enkelte pauser skulle komme til at vare i tre år. Fejdens genstand var ægteskabsloven; men fejden blev drevet frem af forskelle i livssyn, med Frederik Vinding Kruse som den konservative modstander af nytænkning – når det gjaldt retsforholdet mellem mand og kvinde. Fejden blev indledt, kort tid før Frederik Vinding Kruse blev gift i december 1920, og vi får hermed en god mulighed for at få kendskab til hans syn på kvinden og ægteskabet. Som vi snart skal se, bevægede denne fejde sig frem og tilbage over grænsen mellem saglig diskussion og fornærmelsens kunst.

I 1910 havde de tre nordiske familieretskommissioner påbegyndt deres samarbejde om en nordisk ægteskabslov. I den danske kommission sad bl.a. den københavnske juraprofessor Viggo Bentzon. I 1913 var man færdig med udkastene til lov om ægteskabets indgåelse og opløsning. I 1914-1918 udarbejdede kommissionerne udkastene til lov om ægteskabets retsvirkninger, og i april 1919 forelagde den danske justitsminister Folketinget forslaget til en hel lov om ægteskab. Forslaget blev af store dele af befolkningen hilset med glæde. Her var det opfattelsen, at den gældende ægteskabsret, hvorefter manden var slægtens øverste og styrede kvinden, børnene og ugifte kvindelige slægtninge, var forældet. Det nye var princippet om ligestilling, som hvilede på den opfattelse, at »Ægteskabet bygges op paa de to lige frie etiske Personligheder«. Udkastene havde opbakning i Rigsdagen, hvor der havde været »Tilslutning fra alle Partier til Lovens Grundlinjer«. Endnu manglede retsvidenskabens kommentarer: »Den virkelig sagkyndige retsvidenskabelige Kritik har endnu kun i ringe Omfang beskæftiget sig med Forslaget« (jf. Viggo Bentzon, »Hvad nyt bringer Ægteskabsloven?«, 1920, s. 3 ff., og samme, UfR 1920B.129 ff.).

Der var tale om stilhed før storm.

*

I løbet af oktober 1920 offentliggjorde Vinding Kruse i UfR tre fortløbende artikler på i alt 51 sider, der med den neutrale overskrift »Ægteskabsloven« intet røbede om forfatterens kritiske holdning

til den igangværende debat (jf. UfR 1920B.241-254, 257-278 og 281-298). I den første artikel fremsatte Vinding Kruse den generelle og principielle kritik, mens de to øvrige artikler indeholdt kritik af lovforslagets enkelte bestemmelser. Den første artikel blev bragt den 2. oktober, og man skulle ikke læse mange linjer i den, før forfatterens stilling til lovforslaget stod klart. Vinding Kruse indledte med at konstatere, at debatten hidtil var foregået i den almindelige dagspresse, hvorimod man havde »mærket meget lidt til denne Kamp i de juridiske Fagskrifter«. En offentlig debat var præget af »Agitationens Slagord« og »tomme filosofiske Betragtninger«; men det var til syvende og sidst »indenfor den tekniske Juras snevre Forum, at den afgørende Dom om Lovforslaget skal fældes«. Vinding Kruse hævdede, at et af tidens træk var, at rent abstrakte teorier og principper havde en besynderlig magt over mennesker, og det var principper, som kritikløst var blevet overleveret fra foregående slægtsled, »men som stadig af en Flok indskrænkede Agitatorer slaas fast for Befolkningen med 2 Tommers Søm, saa de nu tilsidst er blevet til hellige Dogmer, hvis Sandhed det endog ikke er tilladt at betvivle«. Og et af disse principper var »det abstrakte Princip om Mænds og Kvinders Ligestillethed og alt andet«. Vinding Kruses hovedanke var, at dette princip om ligestilling var kommet ud af ingenting, og at kommissionens medlemmer kritikløst lagde dette til grund: »Det ser næsten ud som om Kommissionens Medlemmer har betragtet dette ensformige og fattige Princip som hørende til

18

de »medfødte Idéer«, som det engang var Daarskab at tvivle om.« Princippet om ligestilling var et helligt aksiom, hvorfra alt kunne udledes: »... og gang på gang møder vi i Motiverne denne bagvendte, uvidenskabelige Slutningsmaade og herpaa baseres de mest indgribende Regler«. I stedet for et almindeligt princip om ligestilling burde man »uden Hensyn til, om den stiller Ægtefællerne nøjagtig lige eller ej, udelukkende prøve det ene fornødne: om den paagældende Retsregel virker gavnlig i det virkelige Liv eller ej«. For Vinding Kruse havde der siden arilds tid hersket den naturlige arbejdsdeling mellem mand og kvinde, at kvinden stod for barneplejen og »Hjemmets indre Opgaver«, mens kampen for føden lå på »Mandens Skuldre«. Denne afgørende forskel i arbejdskraft og erhvervsevne betød, at der var en »fuldt berettiget Aarsag til fundamentalt forskellige Retsregler for Mand og Kvinde«. Af samme grund var lighedsprincippet forkvaklet og unaturligt.

Efter offentliggørelsen af den tredje og sidste artikel fandt redaktionen på *UfR*, som bestod af professor Henry Ussing og overretssagfører Knud Jarner, anledning til at komme med »Bemærkninger til foranstaaende Afhandling«, hvori man udtalte »en Beklagelse af, at Professor Vinding Kruse har givet sin Afhandling en saadan Form, at den vil blive opfattet som et Angreb paa Lovkommissionens Medlemmer Personlig og paa den Maade, hvorpaa de har røgtet deres Hverv. Dette maa saa meget mere beklages, som Ægteskabsforslaget er udarbejdet af en skandinavisk Kommission, hvor Angrebet ikke kan undgaa at saare Medlemmerne af Kommissionen i Norge og Sverige«.

Redaktionens bemærkninger var usædvanlige, og Vinding Kruse reagerede også skarpt (jf. UfR 1920B.317). Bemærkningerne var et »formelt Angreb«, og redaktionen havde haft rigelig lejlighed til at henstille til Vinding Kruse at ændre udtryk, som den fandt stødende. »Men at angribe mig bagefter, uden forinden at have rettet en saadan Henstilling til mig, ja endog uden saa meget som at meddele mig, at et saadant Angreb var forestaaende, er en Fremgangsmaade, som endnu aldrig er blevet anvendt overfor mig af nogen Tidsskriftredaktion, og som enhver saadan sikkert vil være enig med mig i at misbillige.« Det turde endvidere være overflødig at tilføje, at »jeg iøvrigt ikke med min Afhandling om

Ægteskabsloven har haft til Hensigt at saare Enkeltpersoner«. Og Vinding Kruse sluttede: »De allerfleste af Ægteskabskommissionens Medlemmer er mig endog personlig ganske ukendt; og enkelte, jeg kender, sætter jeg personlig megen Pris paa. Kommissionen har for mig været en »juridisk Person«. Skarpheden skyldes saglige Grunde«. Den slappe given efter over for »Tidens Strøm«, som lovforslaget vidnede om, gjorde det nødvendigt »at kalde til Vaaben, inden det blev for sent, til Værn for miskendte og oversete Værdier«.

Redaktionen havde trådt i spinaten, og nu handlede det om et hastigt, omend lidet ærefuldt tilbagetog. I et svar til Vinding Kruse blev det fremhævet, at redaktionen på intet tidspunkt havde betvivlet, at skarpheden skyldtes saglige grunde. Redaktionen beklagede, at man ikke forinden trykningen af afhandlingen havde meddelt at ville lade den følge af redaktionens bemærkninger: »Undladelsen skyldtes i øvrigt, at Trykningen af den første Artikel (hvorom det jo særlig drejer sig) efter Professor Vinding Kruses Ønske blev stærkt forceret.«

Fejdens første fase var indledt med en sejr til Vinding Kruse, men nu gik fejden ind i sin anden fase.

*

Både den svenske højesteretspræsident, Hjalmar Westring, som havde siddet i den svenske kommission, og Viggo Bentzon reagerede på Vinding Kruses artikler. I en 12 sider lang artikel i UfR 1920B.318 kommenterede Hjalmar Westring bl.a. tonen i Vinding Kruses artikler. Tonen antydede en »i hög grad uppretad sinnestämning«, hvor forfatteren benyttede de stærkeste ord for at fremhæve det forkastelige i forslaget og kommissionsmedlemmernes udelighed. At kommissionsmedlemmerne helt havde misforstået livet, havde Westring kun et skuldertræk tilovers for. I en 27 sider lang artikel i UfR 1920B.349 hævdede Viggo Bentzon bl.a., at Vinding Kruses fremstilling var vildledende og førte »Læseren fuldstændig i Ring«. Bentzon forstod også kunsten at fornærme: »Ligesaa tilfredsstillende det kan være for en af et Lovforslags Forfattere at diskutere det med en kyndig Modstander, især naar han har forsøgt med nogen Sympati at sætte sig ind i hvad han angriber, lige saa modstræbende gaar man til en Antikritik af Forfatterens Artikler. Jeg har imidlertid anset det for min Pligt.«

Redaktionen på *UfR* havde med sine bemærkninger til Vinding Kruses artikler forsøgt at standse den forudsigelige fejde ved bl.a. at understrege, at man kun ville »afse en begrænset Plads til yderligere Drøftelse af Ægteskabslovforslaget«. Men nu var ånden sluppet ud af flasken, og redaktionen anede ikke, hvor proppen var.

Vinding Kruses 15 sider lange artikel »To Forsvar for Ægteskabsloven« viste, at ånden ikke sådan var at lokke tilbage i flasken, og at det under alle omstændigheder var Vinding Kruse, som sad med proppen. Artiklen lod ingen tvivl tilbage. Vinding Kruse stortrivedes i denne litterære fejde. Og at hans kritik ifølge Vinding Kruse selv havde været mere end berettiget, var dokumenteret ved forsvarets massive indsats: »Hvis min ovenstaaende Afhandlings Kritik af Ægteskabsloven nu ikke havde været andet end bemeldte Basunstød, som fornuftige Mennesker slet ikke regner med, saa vilde d'Herrer Forsvarere af Jericho in casu, Præsident Westring og Professor Bentzon næppe have truffet en saa omfattende Forsvarsforanstaltning som ved forenede Bestræbelser at udsende en Imødegaaelse, der fylder ikke mindre end 33 af Ugeskrift for Retsvæsens tætte Sider!« I øvrigt mente Vinding Kruse, at en række af Westrings og Bentzons argumenter kun viste én ting, nemlig den »Forvirring der kendetegner en Hær paa Tilbagetog og i Opløsning«.

Nu sænkede stilheden sig over fejden. Men ikke glemselen.

*

I henved to år lå fejden stille, men blev genoptaget, kort tid før ægteskabsloven i 1922 blev vedtaget. Initiativet til at genoptage fejden kom denne gang fra en uden for fejdens oprindelige kred, nemlig Henry Ussing. Han satte sig med det samme et pædagogisk mål: »Skønt Diskussionen var ret bred, forekom det mig straks, at der var adskilligt, der trængte til at belyses nærmere.« I sin 39 sider lange artikel i UfR 1922B.189 om ægtefællers formueforhold forsøgte Ussing at rede trådene ud.

Ussings strategi var en ganske anden end den »alt eller intet«-taktik, Vinding Kruse havde fulgt. Ussing sloges med en af de store fisk i det hjemlige verdenshav, og hvis en sådan skulle på land, uden at snøren sprang, måtte man skiftevis fire og trække. Og det var præcist, hvad Ussing gjorde. På de fleste punkter medgav Ussing, at Vinding Kruses kritik havde noget på sig, hvorefter Ussing – i stedet for at drage den samme konklusion som Vinding Kruse – fremkom med sine egne (afvigende) betragtninger. Ét skridt tilbage og to skridt frem. På ét punkt firede Ussing ikke, og det var med hensyn til lighedsprincippet, for dette indeholdt en sandhed, »som Retsordenen ikke kan komme udenom«. Og Ussing fortsatte: »Retfærdigheden kræver, at lige Tilfælde behandles ens; derfor er det i Strid med Retfærdigheden, at Hustruen stilles ringere, medmindre Forskellen mellem Mand og Hustru indeholder noget, der kan begrunde Uligheden.« Ussing var ikke til at rokke, men under spillede princippet betydning i forhold til ægteskabsloven.

Der var ikke tvivl om talerrækken. I en 25 sider lang artikel i UfR 1922B.304 havde Vinding Kruse ordet, og han indledte med at opregne sine hidtidige sejre i fejden. Vinding Kruse tvivlede ikke på, at sagens senere udvikling havde vist, at hans kritik havde været berettiget, og at hans kritik havde været i rette tid »og har forskaanet dansk Retsliv for en Lov, som havde forløftet sig paa sin Opgave, som baade i Form og Indhold ikke var tilstrækkelig moden eller afklaret«. For så vidt havde Vinding Kruse ikke nødtigt igen at tage ordet, men han havde gjort det alene på grund af Ussings nye forslag. Ussings taktik var blevet gennemskuet, snøren sprang, og den store fisk boltrede sig.

Ussings taktik var ikke lykkedes, men den havde haft en virkning. Den havde virket beroligende på Vinding Kruse, hvis gjaldende kampråb var faldet flere decibel. For Ussing havde dette næppe været et mål i sig selv, og han var langt fra imponeret over Vinding Kruses parader. I UfR 1922B.333 i et 11 sider langt »Svar til Professor Vinding Kruse« hævdede Ussing, at Vinding Kruse i sine »vidtløftige Udviklinger er gaaet saa at sige udenom alt det væsentlige i min Argumentation«. Vinding Kruses indlæg fordunklede kernen i sagen, og han indhyllede på ny problemet i den tåge, »som laa over dem i hans tidligere Afhandlinger«. Vinding Kruses indledende sejrparade havde Ussing ingenting tilovers for: »... en Indledning, som jeg skal forbigaa i Tavshed«. Med en ironisk bemærkning til Vinding Kruses ideologiske ståsted rundede Ussing artiklen af med at hævde, at »selv en fornuftig Konservatisme kan skride til en Reform i den af mig forsvarede Retning uden at nære Frygt for, at den derved indlader sig paa et farligt Eksperiment«.

Fejdens andet år lakkede mod enden, og det var tid at søge fred.

*

Med Ussings tilsynekomst på kamppladsen var de tunge våben blevet byttet ud med kårde og floret, og det kom da også til at præge fejdens fjerde og sidste fase.

Vinding Kruse mente, at Ussings indlæg røbede et »betænkeligt Forhold til den reelle Kerne i hele Sagen« (jf. UfR 1923B.1). Men nogle af de fortvivlede forsvar, Ussing havde, bl.a. med hensyn til sine metodiske fejl, »er det mest skaansomt at besvare med Tavshed«. Atter var det detaljerne, som blev ekserceret, og tilbage var kun spørgsmålet om den rette forståelse af begrebet formuefællesskab. For Vinding Kruse kunne fejden gøres op, og grænsen træk-

kes: »Altsaa præterea censeo: Vi bør blive ved vort gældende Formuefællesskab.« Denne mere eller mindre bevidste henvisning til Cato den Ældres berømte sætning: præterea censeo Carthaginem esse delendam (for øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges) kunne udlægges som et udsagn om, at Vinding Kruse stadig mente, at ægteskabsloven burde bekæmpes. Men mente han det, så holdt han det for sig selv. For Ussing var det også tid for de afsluttende bemærkninger. Han afviste at »korrigere Unøjagtigheder«, når det ikke havde betydning for sagen. Men det var stadig Ussings opfattelse, at nogle af Vinding Kruses postulater var absurde, og at hans sammenstilling af visse problemer var skæv, ligesom »Vinding Kruses Ordning stiller Ægtefolk overfor et pinligt Valg« (jf. UfR 1923B.20).

Det er nu blevet tid at se lidt nærmere på fejdens strategier og retorik.

*

Fejden begyndte i 1920, og initiativet kom fra Vinding Kruse. Strategien i Vinding Kruses angreb forekommer ikke ganske klar. Angrebet var først og fremmest kendetegnet ved dets voldsomhed og personlige karakter, og det virker, som om Vinding Kruse ønskede at skræmme sine modstandere ved med det samme at vise, hvor langt han var parat til at gå for at vinde diskussionen. Våbnet var spot og foragt, der blev fremsat med maksimal

20

volumenstyrke. Her var ingen rosende ord til de nordiske kommissioner, der havde gjort et stort arbejde, endsige tilkendegivelse af respekt for kolleger. Dette kan tages som udtryk for, at Vinding Kruse med det samme ønskede at sætte sig på diskussionen og dermed afgøre kampen i ét altødelæggende angreb. Men Westring og Bentzon, som tilsyneladende ikke ønskede at bekæmpe Vinding Kruse med hans egne våben, valgte allerede i deres modangreb at forsøge at neutralisere den tungt bevæbnede Vinding Kruse med akademisk indignation. Men da de gik én decibel ned, gik Vinding Kruse én decibel op. Raseriet og hånen ville tilsyneladende ingen ende tage. Westring og Bentzon valgte at trække sig ud af fejden, muligvis ud fra den opfattelse, at Vinding Kruse var gået bersærk. Med Ussings tilsynekomst på valpladsen skiftede fejden karakter, idet tonen blev lavere og mere saglig. En væsentlig grund hertil er formentlig den, at en lang række kontroversielle emner allerede da var hugget bort. De resterende uenigheder var blevet afgrænset og indkapslet, og diskussionen gik fra at være politisk-følelsesmæssig til at blive teknisk-dogmatisk. Der er ikke tvivl om, at fejdens brændstof var forskelle i livssyn. Mens Vinding Kruse ideologisk var knyttet til det gamle Højre og uimodtagelig for ændringer i synet på ægteskabet, var modstanderne mere villige til at reformere. Det er i dette lys, man skal læse Ussings elegante afrunding af fejdens tredje fase: At selv en fornuftig konservatisme kan skride til en reform. Hermed havde Ussing udtrykt det, som modstanderne tænkte: Vinding Kruses konservatisme var på dette punkt alt andet end fornuftig.

Som tidligere nævnt er det i fejderne, at de enkelte retsvidenskabsmænds forskellige ideologier, værdier og tænke måder mv. synliggøres, og fejden om ægteskabsloven var ingen undtagelse. Det var den gamle konservative skole, der tørnede sammen med den nye, mere liberale skole. Men ikke nok med det, så var det også forskellige litterære stilarter, der mødtes, nemlig Vinding Kruses malmtunge patos over for den mere afdæmpede og saglige stil, som både Bentzon og Ussing repræsenterede.

4. Fejde og fjendskab: Fejden om retsvidenskaben

Det er ikke ofte man får lejlighed til at se et fjendskab blive født og følge det, frem til det afsluttes. Men det er tilfældet med Frederik

Vinding Kruse og Alf Ross (jf. Jens Ewald, »Frederik Vinding Kruse (1880-1963)«, 2005, og Jens Ewald, »Alf Ross – et liv«, 2010, hvorfra citaterne stammer). Fejden og fjendskabet varede fra 1927 til Vinding Kruses død i 1963, i alt 36 år, og rummede alle (tidligere og) efterfølgende fejders konflikter, strategier og dilemmaer og kan derfor betragtes som »alle fejders moder«. En drejebog for fejder i den juridiske litteratur. Gennem årene opbyggede begge et fjendebillede af hinanden, som ikke mildnedes, og hverken Frederik Vinding Kruse eller Alf Ross gjorde indrømmelser eller rejste spørgsmålet om, hvilken andel de selv havde i konflikten. Det var ikke Vinding Kruse og Alf Ross, der havde kontrol over fejden, men fejden, der kontrollerede dem.

Alf Ross, der var født i 1899, afsluttede sit jurastudium i 1922 og drog derefter på studieophold i London, Paris og Wien. Under sit studieophold i Wien blev han stærkt påvirket af den østrigske retsvidenskabsmand Hans Kelsens retsteori. Da Alf Ross i 1926 vendte tilbage til Danmark, indleverede han sin retsteoretiske afhandling »Læren om Retskilderne« til bedømmelse for den juridiske doktorgrad. I bedømmelsesudvalget sad juraprofessorerne Knud Berlin, Viggo Bentzon og Frederik Vinding Kruse, som konkluderede, at afhandlingen ikke kunne antages. Vinding Kruses 24 sider lange votum var sønderlemmende, og karakteristikken af afhandlingen som en »aandelig Ørkenvandring« hørte til den mildere del af kritikken. Havde Alf Ross troet, at Vinding Kruse ville vise finfølelse nok til ikke at luften det beskidte vasketøj, tog han fejl. I sin anmeldelse af den forkastede afhandling gik Vinding Kruse både efter manden og bogen.

Som bekendt blev Alf Ross i 1929 svensk doktor på afhandlingen om retskilderne og i 1934 dr.jur. på afhandlingen »Virkelighed og Gyldighed i Retslæren«, ligesom han i 1938 blev professor i folkeret og i 1958 professor i statsforfatningsret. Da Frederik Vinding Kruse i 1950 gik på pension, overtog Alf Ross ansvaret for retslæren, og i 1953 udkom lærebogen »Om ret og retfærdighed«. At Alf Ross havde nået sidste trin på den akademiske rangstige og kom til at indtage en lige så dominerende rolle inden for særligt retslæren, som den Vinding Kruse havde haft inden for ejendomsretten, mildnede på ingen måde hans syn på Vinding Kruse.

Afhandlingens forkastelse var den direkte årsag til det fjendskab, som var født, og som i årene fremover kom til udtryk hver gang, lejlighed gaves. Men det var ikke forkastelsen alene, der holdt konflikten i live. Frederik Vinding Kruses hårde afvisning af Alf Ross viste, at han mente, at retslæren ikke kunne være fælleseje, og at han ikke tålte noget forlig. Hermed tørnede Vinding Kruse sammen med en ny tid, som han ikke forstod, og som han heller ikke ønskede at forstå. Alf Ross var socialist, og efter 2. Verdenskrig blev han medlem af Socialdemokratiet. Konflikten mellem Vinding Kruse og Alf Ross kan derfor også ses som en kamp mellem forskellige livssyn, værdier og ideologier, hvormed konflikten bliver større end hovedpersonerne, og et eksempel på, hvordan to tidsperioder tørner sammen. Måske ikke overraskende skulle Alf Ross komme til at opleve det samme selv, da hans retsteori i 1969 med studenteroprøret mødte kritik for at være for konservativ.

*

Hovedkonflikten mellem Vinding Kruse og Alf Ross vedrørte grundlaget for retsvidenskaben samt dens opgaver og metode. Selve stridspunktet er i sin forenkelse

21

udgave let at identificere. Det drejede sig om moral (jf. Jens Ewald, »Alf Ross – et liv«, 2010, s. 212 ff.).

For Alf Ross var ret og moral to forskellige normsystemer, og for retsvidenskaben var det hovedopgaven at holde dem adskilt. »Retsvidenskabens genstand er retten som den er, ikke retten som den bør være«, som han slagordsagtigt udtrykte det. Retsfilosofiens

(retsteoriens) opgave var at formulere grundlaget for retsvidenskaben samt dens opgaver og metoder. Det var dette synspunkt, som var kernen i den fejde om retsvidenskaben, der fandt sted i årene mellem 1929-1950. Inspireret af den såkaldte Wienerkreds hævdede Ross, at alle videnskaber burde have samme metode, og talte i den forbindelse om at indordne forskellige videnskaber i en enhedsvidenskab. Man forestillede sig således, at det var muligt at omdanne al videnskab, herunder retsvidenskaben, til eksakt videnskab på linje med naturvidenskaben (kemi, fysik, astronomi og geofysik) og matematikken.

Den elementære sondring mellem, hvordan retten er, og hvordan retten bør være, anerkendte Vinding Kruse ikke. Vinding Kruse så sig selv som arvtager efter A.S. Ørsted og dennes praktisk orienterede videnskab, der både var beskrivende og foreskrivende i den forstand, at Ørsted i vidt omfang formulerede nye retssætninger, ligesom han gav anbefalinger og råd til domstolene, f.eks. om hvad de burde følge, når andre retskilder svigtede. Vinding Kruse så det som sin opgave at påvise, at retsvidenskabens foreskrivende virksomhed var videnskab i lige så høj grad som den beskrivende; der kunne med andre ord bygges bro mellem »er« og »bør«. Vinding Kruses uortodokse teori blev fremsat i bogen »Erkendelse og Vurdering. Erkendelseslærens og Etikens Grundproblem« (1942). Bogen var vendt ikke mindst mod Alf Ross, som i 1933 i sin bog »Theorie der sogenannten praktischen Erkenntnis« havde taget skarpt afstand fra det synspunkt, at man ved at bruge videnskabeligt baserede analyser af moralen kunne sige noget som helst om, hvordan moralen burde være. Vinding Kruse var af den stik modsatte opfattelse. Vinding Kruse hævdede, at moral kan erkendes videnskabeligt, dvs. at det er muligt videnskabeligt og på erfarings sikre grund at formulere en objektiv, sand moral. Inspireret af F.C. von Savigny og den tyske historiske skole hævdede Vinding Kruse, at mennesket gennem årtusinder havde »fremfølt« sig til visse grundopfattelser, nemlig dem, som har givet maksimum af tilfredsstillelse og minimum af smerte. På moralens område havde mennesket ved »fremføling« begrundet eller erkendt fundamentale principper, og denne moral kunne oversættes til begrebet retfærdighed. Disse fundamentale moralske principper var lige så sande som logiske og matematiske grundsætninger, og de moralske principper burde derfor følges. Vinding Kruse mente hermed at have gjort op med sondringen mellem »er« og »bør«, som til syvende og sidst beroede på en »smalsporet, indskrænket tankegang, der ikke har magtet at tænke videnskabens problem igennem til bunds«, som han udtrykte det.

For Alf Ross – og andre – tenderede Vinding Kruses opfattelse det rene nonsens. Eftersom Vinding Kruse hævdede, at der eksisterede en objektiv, sand moral, og at denne var grundlaget for retsvidenskaben, var der tale om en naturretlig »teori«. En sådan morallære eller lære om »de sædelige goder« var senest blevet hævdet i 1885 af Carl Goos i dennes »Forelæsninger over den almindelige Retslære«. I Alf Ross' øjne repræsenterede Vinding Kruses retslære derfor »en retslære fra det 19. århundrede«, og Vinding Kruse selv en » amatørfilosof fra det 19. århundrede«. Det forekommer ikke indlysende rigtigt, at alle mennesker er sådan indrettede, at de med naturnødvendighed må »føle sig frem til« en virkelighed, som svarer til deres behov. Med andre ord, hvordan kan menneskene opnå enighed om, hvad menneskeslægten har »følt sig frem« til i årtusinder? Tog man Vinding Kruses erkendelseslære for pålydende, betød det, at man accepterede, at den borgerlig-konservative moral, han selv repræsenterede, var videnskabeligt funderet. Det var selvsagt ren ønsketænkning af Vinding Kruse. Blandt andet derfor kaldte filosofen Jørgen Jørgensen i sin anmeldelse bogen for »yderst slet«.

Fejden mellem Frederik Vinding Kruse og Alf Ross blev udkæmpet på flere fronter og i forskellige juridiske tidsskrifter. Et angreb kunne blive sat ind i Tidsskrift for Rettsvitenskap (*TfR*) og forsvaret med et samtidigt indsat modangreb i en artikel eller en note til en artikel i *UfR*. Muligvis var redaktionen for *TfR* mere liberal, når det kom til polemik og fejder, i hvert fald blev de voldsomste udfald fremsat i artikler publiceret i *TfR* og ikke i *UfR*, hvor tonen ofte var urban, som f.eks. Alf Ross' artikel »Vinding Kruses Bidrag til Retskildelæren« (UfR 1940B.149), hvor Alf Ross sagligt drøfter synspunkter i Vinding Kruses retskildelære. Tonen er nøgtern og saglig, og intetsteds afslører sprogbrugen den underliggende fejde. Anderledes hårdhændet var Alf Ross i sin anmeldelse af tobindsværket »Retslæren«, som udkom i 1943, og som Ross anmeldte i *TfR* 1945 (s. 273) under overskriften »En Retslære fra det 19. Aarhundrede«. Efter at Ross i juni 1945 havde anmeldt samme bog i Politiken under overskriften »Vinding Kruse og nazismen«, hvor Ross beskyldte Vinding Kruse for at være nazist, var fjendskabet blevet voldsommere. Vinding Kruse imødegik offentligt beskyldningerne og vandt senere en injuriersag mod »Frit Danmark« for at have fremsat lignende udokumenterede påstande. I anmeldelsen i *TfR* konkluderede Alf Ross: »Forf.s hjemmestrikkede Filosofi, der med rask Bevægelse fejrer Hägerström og andre Konsorter til Side, fordi de ikke har »analyseret deres Grundbegreber«, hans Tiltro til gennem »videnskabelig« udfundet Naturret, at reformere Retten paa alle Omraader; hans dilettantiske Overgreb paa Økonomiens og andre Fagomraader; hans suveræne Foragt for præcise Kildeangivelser og Dokumentation; hans Dyrkelse af det voluminøse paa Kvalitetens Bekostning – alt sammen

22

bærer det Præg af en Mentalitet, der paa Videnskabens Omraade svarer til hans politiske Indstilling: Diktaturets.« Frederik Vinding Kruse var måske forslået, men ikke uden kampgejst (jf. *TfR* 1946, s. 211): »Det er desværre en hyppig Foreteelse, at Følelser – Antipati og Sympati – kan nedsætte eller helt udlette den menneskelige Tænkeevne og Logik. Men det er sjældent, at man ser saa eklatant Eksempel paa, hvorledes personlig Animositet kan kompromittere Formuften som i Prof. Alf Ross' Artikel om min Retslære.«

I 1953 udkom Alf Ross' bog, »Om ret og retfærdighed«, og i *TfR* 1953 (s. 123) og UfR 1954B.1 anmeldte Frederik Vinding Kruse bogen. I 1953-anmeldelsen betegnede Vinding Kruse Ross' arbejde som en kamp mod vejrmøller og anførte, at Ross' filosofiske udviklinger havde et »amatoragtigt præg«. I det hele taget var bogen præget af urigtige påstande, hvortil kom, at Ross »nu i nogen grad synes at være på vej bort fra værdinihilismen og henimod mine anskuelser«. Problemet var imidlertid, hævdede Vinding Kruse, at Ross aldrig nævnte sine kilder, og at han »altid har været bekendt for ikke at citere sine kilder, hvad samtlige anmeldere af hans bøger har kritiseret«. Vinding Kruse havde tidligere fremsat lignende beskyldninger mod Ross, og også denne gang tilføjede han, at dette sikkert var ubevidst, idet Ross »under sine stærkt svingende anskuelser påvirket snart af den ene, snart den anden, lever sig så intensivt ind i en anden forfatters tankegang, at han til sidst tror, at den er hans egen«. I et indlæg i *TfR* 1953 (s. 415) betegnede Alf Ross Vinding Kruses kritik som en utilbørighed. Vinding Kruse flyttede herefter kamppladsen fra *TfR* til UfR 1954B.1. Vinding Kruses dom over bog og forfatter var (igen) nådesløs, og han betegnede Ross' udfald mod anderledes tænkende videnskabsmænd som både ubeherskede og injurierende og langt fra den »sokratiske beskedenhed, som er den sande videnskabs ånd, men i det hele en polemisk form, der ikke er en videnskabsmand værdig«. Vinding Kruse fortsatte: »Dertil kommer, at forf.s udviklinger er skrevet i et søgt, affekteret sprog med et mægtigt opbud af ganske overflødige fremmedord og kunstudtryk«. Hertil kom, at bogen var uegnet

som lærebog, da den blandt andet anviste en forfejlet metode, og at bogen viste »de unge jurister en subjektivt farvet, vulgær polemisk form, der er i strid med den sande videnskabs ånd, og som de unge først og fremmest skal lære at undgå, når de vil nå frem til den objektive behandling af samfundets problemer«. I en usædvanlig lang note til artiklen opregnede Vinding Kruse de polemiske udfald, Alf Ross havde haft mod ham, og Ross' forsøg på »i sine sædvanlige ubeherskede udtryk at forringe min indsats i spørgsmålet om ejendomsrettens overgang og fremhæve mine forgængeres bidrag hertil som de egentlig banebrydende«. Så kom Vinding Kruse til Alf Ross' brug af ordet utilbørighed, og med henvisning til Ross' artikel anførte han: »Forf. der bruger de groveste udtryk i krænkelser af andre, er selv meget sårbar. I TfR [...] har han fået et helt hysterisk anfald og taler om en »utilbørighed«, fordi jeg sammesteds har skrevet, at samtlige hans anmeldere har kritiseret hans manglende citering af sine kilder i stedet for, at samtlige hans vigtigste anmeldere har kritiseret dette. En virkelig, utilbørighed er det derimod, når forf. uden grund kalder en andens anskuelse for »opstyttet nonsens« og det »rene vrøvl«.«

*

Siden Alf Ross i 1929 havde udgivet sit første retsfilosofiske værk, havde han tilsyneladende været jaget vildt for Vinding Kruse. Selv efter i 1950 at være gået på pension var Vinding Kruse i hælene på Alf Ross, som dog – efter 2. Verdenskrig – ikke længere forholdt sig tavs, men nu benyttede enhver lejlighed til at kritisere Vinding Kruse. Vinding Kruse havde i sin storhedstid i 1930'erne og 1940'erne udvist en ofte meget voldsom fremfærd i de fejder, han havde deltaget i. Alf Ross udviklede med tiden en lige så aggressiv og nådesløs stil som Vinding Kruse, og det er ikke utænkeligt, at denne stil netop var et resultat af de mange konfrontationer med Vinding Kruse.

I 1954 havde konflikten mellem Frederik Vinding Kruse og Alf Ross ikke længere nyhedens præg, men var ene og alene holdt i live af et livslangt fjendskab. De nye generationer af jurister kendte ikke årsagen til den konflikt, som nu havde stået på i mere end to årtier. Det var ganske enkelt trættende at være vidne til, og i 1954 tog den unge stud.jur. Kjeld Rasmussen – senere mangeårig socialdemokratisk borgmester i Brøndby Kommune – bladet fra munden, og i en artikel i »Stud.jur.« gav han under overskriften »De burde skamme sig« de to kamphaner tørt på: »At følelserne fuldkommen løber af med en, så man bliver personlig i sin kritik, står for mig som noget af det forsmædeligste en jurist kan komme ud for. Jeg synes imidlertid to professorer er kommet i den situation. Når man læser U.f.R 1954 B nr. 2 pag. 17-19, forstår man, at to af universitetets bedste mænd åbenbart har en personlig tvist sig i mellem, hvis rod ligger langt – ja måske 26-27 år – tilbage. Ellers næppe den styrke i ordvalg. Ved en umiddelbar betragtning synes man, at de to professorer i deres ordvalg efterhånden er blevet noget barnlige [...]. To personer, som skulle være levende eksempler på, hvordan man som jurist bør optræde – og skrive – har helt glemt, hvordan man bedst står sig ved at være *saglig* og aldrig *personlig*. På den ene side kan man næppe i den grad forkaste den nye retslære, som Frederik Vinding Kruse tillader sig. Det at den er gjort til obligatorisk lærebog ved fakultetet må til en vis grad borge for kvaliteten. Det er – efter min ringe mening – både interessant og klar [...]. På den anden side er det *billigt*, når man i noget så sagligt som faglitteratur prøver at latterliggøre og umuliggøre tidligere forfattere, med floskler som »opstyttet nonsens«, »et festfyrværkeri af taskenspillerkunstner« osv., osv. Sandheden er i virkeligheden den, at den ene videnskabsmand blot bygger videre på det forgængerne har skabt gennem heldige og

23

mindre heldige øjeblikke. Intet menneske kan i dag skabe sig anerkendelse – langt mindre et eftermæle – uden underdanigst at måtte bygge på forgængeres erfaringer. Det sætter dog grænser for ordvalget.«

Siden 1927 havde fejden mellem Frederik Vinding Kruse og Alf Ross fra tid til anden fået fakultetets mure til at skælve og redaktionen på forskellige juridiske tidsskrifter til at vride hænder. I 1954 var Frederik Vinding Kruse 74 år og Alf Ross 55 år, og fejden gik ind i sit 27. år. Såvel fejden og fjendskabet som kombattanternes alder talte for at begrave striden. Men det skete aldrig. Fejden fortsatte indtil Vinding Kruses død i 1963.

5. Fejde og venskab: Fejden om fortabelsen af borgerlige rettigheder

Alf Ross og Stephan Hurwitz var studiekammerater, og de blev juridiske kandidater i hhv. 1922 og 1925. I sommeren 1922 var de to venner på en otte ugers rundrejse i Europa, hvor de bl.a. besøgte Berlin, Oberammergau, Tyrol, Venedig og Leipzig. Alf Ross skrev rejsedagbog, hvori bylivet, middagene og den gode vin, naturen og de mennesker, de traf undervejs, blev beskrevet. I 1969, 47 år senere, sad de to venner endnu en gang ved et veldækket bord med vin i glassene. Den private middag blev indtaget i Alf Ross' hjem, i anledning af at han den 10. juni 1969 var gået på pension. Middagen var for vennerne og talte udover Stephan og Lise Hurwitz også Henrik og Dagmar Starcke samt Erik og Musse Begtrup, som alle var ungdomsvenner af Alf og Else-Merete Ross.

Fagligt set bevægede Alf Ross og Stephan Hurwitz sig ad forskellige spor. Alf Ross beskæftigede sig med folke- og statsforfatningsret samt retslære, mens Hurwitz' hovedområder var retspleje og strafferet. Helt jomfrueligt område var strafferetten ikke for Alf Ross. I efteråret 1926 havde han sammen med Hurwitz undervist i strafferet, ligesom han siden 1926 havde skrevet en halv snes artikler om forskellige strafferetlige emner. I 1926 havde Ross haft bemærkninger til professor Oluf Krabbe, især angående meddelagtighed og forsøg (jf. UfR 1926B.269). Det var dengang, Krabbe havde sagt, at Ross' logiske sans havde svigtet ham. Måske huskede Stephan Hurwitz Krabbes bemærkning, for i 1951 brugte han den selv mod Alf Ross i fejden om fortabelsen af borgerlige rettigheder. Efter straffeloven af 1866 havde der udviklet sig en retstilstand, hvor straffede personer blev afskåret fra at udøve forskellige rettigheder, f.eks. at beklæde offentlige stillinger, stemme ved offentlige valg, være lærer for børn og unge samt oppebære invalide- og aldersrente. Straffeloven af 1930 ændrede ikke retstilstanden, og med retsopgøret efter 2. Verdenskrig udvidedes adgangen til rettighedsfortabelse som følge af straf for forskellige forhold begået under krigen. I 1950 mente justitsministeren, at en reform var påkrævet, og anmodede den i februar samme år nedsatte Straffelovskommission om at foreslå ændringer på området. I 1950 udkom Straffelovskommissionens betænkning, »Fortabelse af rettigheder som følge af straf«. Formand for kommissionen var Stephan Hurwitz, som på dette tidspunkt var professor i strafferet (og Folketingets Ombudsmand 1955-1971). I den 10 mand store kommission sad otte jurister (statsadvokat K. Kirchheimer, politiinspektør O.H. Krenchel, landsdommer F. Lucas, professor, dr.jur. Louis le Maire, landsretssagfører S.M. Karmak Rønsted, direktør for fængselsvæsenet H. Tetens og kontorchef i Justitsministeriet E. Vetli) og to læger (professor dr.med. H. Helweg og overlæge G.K. Stürup). Lidt forenklet var kommissionens hovedkonklusion, at den »ideale retstilstand« var en fuldstændig afskaffelse af rettighedsfortabelse som følge af straffedomme, men den fastholdt, at den straffede på forskellige områder kunne fortabe retten, f.eks. hvor der krævedes offentlig autorisation (sagførere, læger o.l.).

Landsdommer (senere højesteretspræsident) Jørgen Trolle var den første til at tage ordet (UfR 1950B.233). Han var ikke enig i den »ideale retstilstand« og skosede kommissionen for ud fra »Resocialiseringshensynet« og »Modstaaende Hensyn« at være gået for vidt: »At undgaa at gøre Fortidens Fejl om igen, er maaske ikke saa vanskeligt; de har været iøjnefaldende nok. Men det er tit mere svært, end man skulde tro, at bevæge sig fra den ene Grøft op paa den jævne Vejbane uden at komme ned i den anden Grøft.« Kritikken irriterede Hurwitz, og under overskriften »I forkert retning« (UfR 1950B.301) indledte han med at ordene: »Det må anbefales den, der vil skaffe sig et rigtigt indtryk, at læse betænkningen. Man vil da erfare, at kritikeren har ladet afgørende grunde for kommissionens forslag uomtalt og i stedet gjort sig vittig over løsrevne passager af underordnet betydning i betænkningens indledning.« Trolle havde sammenkædet sin kritik af betænkningen med almindeligt holdte vendinger om behandling af nutidens strafferetlige spørgsmål »ikke så meget med myndig menneskelighed som med en vis sentimentalitet, som vinder bifald hos et interesseret, men kritikløst publikum« o.l. Hurwitz reagerede skarpt: »Efter sammenhængen kan udtalelser som disse vanskeligt undgå at virke som en beskyldning mod Straffelovskommissionen for at lefle for publikum. De i virkeligheden ringe saglige divergenser, der er mellem landsdommeren og kommissionsbetænkningen, gør en sådan beskyldning uforståelig fra hans side.« Og Hurwitz vendte Trolles argument mod sidstnævnte selv: »Den her omtalte artikel, der vender sig mod letkøbte, om end velmente betragtninger, som tiltaler et kritikløst publikum, har været en lækkerbisken for pressen. Forfatteren har utvivlsomt ud fra de bedste motiver villet gå mod strømmen. Men det lykkedes ham at appellere til synspunkter, der altid er populære.«

Svaret fra Hurwitz bragte Alf Ross på banen, og han støttede Trolle: »Hvad Hurwitz især beklager sig over i Trolles indlæg er dennes betragtninger over en vis

24

tendens til sentimentalitet, altså letkøbte, usaglige, følelsesbaserede synspunkter i drøftelsen af kriminalpolitiske problemer.« Ross ønskede ikke at fortsætte debatten om »disse almindelige synspunkter«, selv om betænkningen måtte »virke udæskende ved ensidig og overdreven betoning af hensynet til de straffede og deres følelser, og som meget vel forklarer landsdommerens reaktion«. Ross ønskede at sige nogle ord om fortabelse af rettigheder som følge af straf, og her var det hans indtryk, at »resocialiseringshensynet« og »modstående hensyn« af kommissionen »ikke er behandlet med samme upartiske åbenhed og interesse, men at kommissionen på forhånd har set sig blind på resocialiseringshensynets betydning og ensidigt forskudt bevisbyrden til de »modstående hensyn«, hvis vægt til dels affærdiges gennem ret summariske betragtninger [...]«. Herefter kommenterede Ross forskellige dele af betænkningen og anførte bl.a.: »Denne udtalelse er ret gådefuld og lader sig ret beset ikke tilskrive nogen holdbar saglig mening«, »På dette punkt er betænkningen, forekommer det mig, i strid med god juridisk metode«, og betænkningen viser »ikke forståelse for værdighedskravets socialpsykologiske funktion«.

Stephan Hurwitz reagerede skarpt, og han gik – med bidende ironi – både efter manden og bolden (UfR 1951B.31): »Professor Alf Ross har bearbejdet Straffelovskommissionens betænkning med en kritisk analyse. Een, to, tre hugger den skarpsindige forfatter ind på betænkningen med logikkens fleuret. Et par ekstrahug af en mindre hjemmenvant tumlet kølle, og ofret burde være bragt til tavshed. Men det lever i bedste velgående. Den udmærkede polemiker har ikke haft virkelig forståelse af og har derfor heller ikke kunnet ramme det væsentlige idéindhold i det reformprogram, han bekæmper.« Og ironien var næsten følelig: »Af tilsyneladende

større betydning er min lærde vens stringente sondring mellem begreberne tillid og værdighed som forudsætning for udøvelse af særlige hverv og stillinger. Det må forekomme den uindviede læser overraskende, at et dertil særlig beskikket udvalg af præsumentivt åndsfriske medlemmer kan have drøftet rettighedsfortabelse i månedsvis uden at opdage, at der er et særligt tillidsspørgsmål i emnet. Jeg kan dog berolige dem, der måtte være blevet opskræmt ved professor Ross' analyse, med, at kommissionen virkelig har gjort denne opdagelse. Den interesserede læser kan herom henvises til bl.a. betænkningens s. 15. « Hurwitz' dom over Ross var hård, og han betegnede kritikken som »urigtig« og »misvisende« og ikke vidnende »om god kriminalistisk sans«: »Det er let at sidde ved skrivebordet med lineal og inddele folk i første og anden classes karakterer [...]. Her skal mere end logisk skarpsind til«, ligesom »Kriminalpolitik ikke bygges på ren logik«. I Hurwitz' »Svar til en kritiker« fik han sagt en række ting om personen Alf Ross, nemlig at Ross var polemiker, at han ikke havde kriminalpolitisk sans, at han var styret af logik, og at de var venner.

Forventede læsere og kendere af Alf Ross et hårdt og uforsonligt modangreb, blev de skuffede. I sit svar, »Replik til professor Hurwitz« (UfR 1951B.61) trådte Alf Ross et skridt tilbage: »Så vanskelig er øjensynlig udtrykkets og meddelelsens – og jeg må måske tilføje den sympatiske forståelses – kunst, at det ikke har kunnet undgås, at selv en så kongenial, loyal og venligsinde modpart som professor Hurwitz, i nogen grad har mistydet intentionen med min [...] fremførte kritik [...].« Og Ross fortsatte: »Det fantasifulde billede, hvormed min ærede kollega indleder sit svar, er virkelig en fantasi. Det skildres, hvorledes jeg har hugget ind på betænkningen med logikkens fleuret og tildelt den et par ekstrahug med en moralsk kølle for at bringe ofret til tavshed. Men, siges det, ofret lever i bedste velgående, fordi den udmærkede polemiker (det er altså mig) »ikke har haft virkelig forståelse af og derfor heller ikke har kunnet ramme det væsentlige idéindhold i det reformprogram, han bekæmper«. Bortset fra, at man dog ikke hugger med noget af disse våben, men støder med en fleuret og slår med en kølle – hvad enten denne er moralsk eller umoralsk (!) – er det misvisende at fremstille min kritik i det lys, at det skulle være min hensigt at bringe straffelovskommissionen til tavshed og bekæmpe dens reformprogram. Meningen har dog kun været, med al sympati og forståelse for grundtendensen, at hævde at kommissionen på et enkelt [...] punkt [...] er gået over gevind i en god sags tjeneste.« Og Ross fortsatte i en (næsten) munter tone: »Inden jeg afslutter dette polemiske afsnit, vil jeg pege på endnu et par punkter, hvor jeg synes, min ærede modpart gør mig uret.« Det drejede sig om tonen, den »næsten triumferende tone af bedrevenen«. Det beklagede Ross – hvis karakteristikken altså var rigtig. Formålet havde været at give en »saglig og loyal kritik i værdig form«: »Selv kan jeg naturligvis ikke dømme i sagen, men det har dog trøstet mig, at gode mænd, hvis dom jeg sætter højt, ikke har fundet noget at udsætte på tonen i mit indlæg.« I sit indlæg havde Hurwitz antydnet, at Ross i sin holdning var farvet af sin stilling som juridisk sekretær i Provinshandelskammeret. Den forstod Ross og mente, at dette var en »gratis« mistænkeliggørelse af hans argumentation: »Til sidst bruger Hurwitz køllen mod mig – eller er det et dolkestød? Lige for lige, når venskab skal holdes: hvad er min egen emotionelle bias?« For Ross var det afgørende dog ikke, hvad der havde stimuleret ens opfattelse: »Uden at gå ind på det personligt konkrete, skal jeg hertil anføre følgende almindelige, metodologiske synspunkter. En argumentation er, hvad den er, ganske uanset hvad der psykisk eller fysiologisk måtte have stimuleret den – en personlig bias eller en stærk kop kaffe. Skal ikke al rationel diskussion ophøre og erstattes med kølleslag, må kritikken rettes mod selve argumentationen, idet der påvises modsigelser eller andre mangler i denne.«

Når fejden mellem Hurwitz og Ross ikke udviklede sig mere blodigt, end tilfældet var, må det tilskrives Ross'

25

afdæmpede reaktion. I artiklen fik Alf Ross sagt forskellige ting, nemlig at han og Hurwitz var venner, og at Hurwitz var tæt på at forråde dette venskab (»dolkestødet«), men at Ross i øvrigt fastholdt hovedsynspunkterne i sin kritik af betænkningen. Med andre ord havde Alf Ross valgt at afstå fra at fortsætte den personlige polemik med Stephan Hurwitz, hvorimod han ikke veg fra sin tidligere fremsatte kritik af betænkningen. På denne måde sluttede fejden om tabet af borgerlige rettigheder.

6. Fejde og autoritet: Fejden om domsbegrundelsen

Den aarhusianske juraprofessor Knud Illum (1906-1983) var en autoritet inden for tingsretten (ejendomsretten) og var kendt for at kunne være provokerende. I en erindringsartikel fra sin studietid i 1950'erne beskrev nu afdøde professor Jørgen Mathiassen Knud Illum (jf. Gustav Albeck (red.), »Student i Århus«, 1979, s.178 f.). Knud Illums foretrukne tempo var »majestoso«, og han gik med skridt, der var en anelse kortere end strengt nødvendigt, »og opnåede derved, at forlydendet om hans snarlige tilsynekomst altid var lidt i forvejen«. Det betød, at de studerende kunne være på plads, når Illum »besteg podiet med den blå røgstribe fra merskumspiben hængende i luften bag sig«. Illums undervisning var et »syrebad«, og han befandt sig bedst blandt studerende, der var mødt rustede op og stod på egne ben: »Først da kunne det virkelig høres, når en mand gik i gulvet med brask og bram.« I undervisningen stillede Illum spørgsmål, men ikke mange vovede pelsen, »Illums blik bag brillerne kunne udtrykke dyb medfølelse, som gjorde ord overflødige«. Knud Illums langskallede filosofiansigt befandt sig i sin egen »krystalsfære, hvortil der ingenlunde var adgang for offentligheden«, men ingen nærrede i øvrigt noget ønske om, at han »skulle stige ned fra astralplanet«. Illums selvbevidsthed kom til udtryk på forskellig vis, eksempelvis i en randbemærkning til benefice for det lydhøre auditorium: »Min broder og jeg trak lod om, hvem der skulle læse jura, og hvem der skulle læse medicin. Hvis min broder havde trukket juraen, ville jeg have været professor i medicin i dag.« Knud Illums autoritet rakte langt uden for universitetet, og den voldsomme reaktion mod hans kritik af domsbegrundelsernes udformning skyldtes med advokat Jesper Bernings ord Illums grundfæstede stilling som en af de førende retsteoretikere i Danmark: »Det er derfor ikke overraskende, at Illums artikel [...] har vakt betydelig opsigt.«

I artiklen »Om domsbegrundelsen« (UfR 1970B.245) tog Knud Illum hele dommerstanden i skole og kritiserede dens domsbegrundelser for at savne omhu og omtanke. Artiklen rejste en storm af modsigelse, og der blev bl.a. rettet skarp kritik mod Illums læsning og gennemgang af domme. Blandt kritikerne var tre højesteretsdommere, to landsdommere, en landsretssagfører og en juraprofessor, mens en enkelt advokat forsvarede Illums synspunkter.

Allerede i de første linjer af artiklen »Om domsbegrundelsen« anede læseren, at noget usædvanligt var undervejs: »Gennem adskillige år har jeg ikke sjældent over for dommere gjort gældende, at man ikke anvender den omhu og omtanke med udformningen af domsbegrundelsen, som er ønskelig. Det kan føre til afsigelse af urigtige domme, hvis den tankegang, man følger, ikke er logisk og konsekvent. Mange retsafgørelser frembyder tvivl, i særdeleshed sådanne, som gøres til genstand for anke. En skæv tankegang kan også give skæve resultater og få det relevante i sagen til at fortone sig. Som oftest ligger sagen dog således, at man ikke med rette kan rejse indsigelse mod domsresultatet, men nok mod begrundelsen. Især er det tydeligt, at det er en nærliggende fristelse at overbegrun-

de en dom. Jo mere, der anføres i begrundelsen, jo stærkere står dommen tilsyneladende.« Sådan taler en juraprofessor normalt til de studerende om, hvordan en opgave skal skrives, men ikke til erfarne jurister og slet ikke til den samlede dommerstand.

I artiklen gennemgik Illum ca. 40 domme, og billedet, der tegnedes af domsbegrundelserne, var ikke opløftende. Nogle domme søgte at »udviske konturerne om domsbegrundelsen«, navnlig inden for erstatningsretten, hvor Højesteret »med flid har søgt at skjule såvel for parter som for andre, i hvilken udstrækning man er gået uden for den klassiske culperegels erstatningsbetingelser«. Særligt uheldig – og ikke sjældent forekommende – var det, at man ikke kunne finde frem til Højesterets mening i dommen, men »i den dertil knyttede, for den enkelte dommers regning stående kommentar«. Der var ikke tale om få fejl, »men fejlene er så mange, at man kan se, at dommerstanden ikke lægger vægt på at affatte deres domme med en præcis og rammende begrundelse«. Andre domsbegrundelser lignede »hvad jeg vil kalde betænkelig frihåndstegning«, og der var eksempler på »temmelig intetsigende og tillige mindre klare« begrundelser. Hertil kom domsbegrundelser, som var »vel ordrige« og »overbegrundet«. Konklusionen var, at domsbegrundelserne kunne gøres bedre og mere præcise, hvilket ville tilfredsstille alle, både dommeren selv, parterne og retsvidenskaben. Årsagen til de dårlige domsbegrundelser mente Illum at have fundet hos juraprofessor Viggo Bentzon: »Forholdet er nok det, at de danske dommere har taget for meget ved lære af Viggo Bentzon, når han hævdede, at dommeren som regel danner sig et skøn over domsresultatet, allerede inden sagen er fuldt gennemtænkt, ja måske allerede inden den er procederet.« Illum sluttede med et hjertesuk: »Sluttelig vil jeg gerne med et lille hjertesuk slutte mig til dem, der mener, at højesteretsdommernes kommentarer til rettens domme i Ugeskrift for Retsvæsen bør ophøre.«

Reaktionerne mod artiklen kom prompte, og formentlig har Illum ladet eksemplarer af artiklen cirkulere inden trykningen i *UfR*, i hvert fald bemærkede Illum, der sad i redaktionen af *UfR*: »Det strømmede ind med artikler til Ugeskrift for Retsvæsen, og de forelå i korrektur på mit

26

bord allerede, inden min artikel om domsbegrundelsen var fremkommet i Ugeskrift for Retsvæsen« (jf. *UfR* 1971B.65). Redaktionelt havde det den fordel, at indlæggene kunne bringes mere eller mindre samlet, og at en længerevarende fejde i *UfR* kunne undgås, hvortil kom, at det var Illum, der bestemte, i hvilken rækkefølge kritikerne skulle komme til orde. Det blev den brede kritik (højesteretsdommer Jørgen Trolle), der blev bragt først, efterfulgt af korte kommentarer fra dommere (og en enkelt advokat), som havde været med i de domme, hvis begrundelser Illum havde kritiseret for manglende omhu og eftertanke (højesteretsdommer Th. Gjerulff, landsdommer Ole Agersnap, landsretssagfører Kristian Mogensen, højesteretspræsident Aage Lorenzen), og afsluttet med mere principielle betragtninger om grundlaget for kritik af domsbegrundelsen (landsdommer H. Funch Jensen) samt domsbegrundelsen som retskilde (advokat Jesper Bering).

Dommerne var således forberedt, og bag indlæggene anes en fælles strategi eller taktik, der tilsyneladende også omfattede landsretssagfører Kristian Mogensen, som i sit indlæg »Om at kommentere domme« (*UfR* 1970B.272) fremhævede: »Da jeg er bekendt med, at andre vil imødegå Illum på en bredere basis, skal jeg indskrænke mig til den sag, jeg har særlig kendskab til.«

Højesteretsdommer Jørgen Trolle kaldte i artiklen »Om at læse domme« (*UfR* 1970B.261) Illums indledning for »prætentiøs« og mente, at kritikken led af væsentlige mangler. I den sammenfattende kritik af Illum anførte Trolle, »Sammenfattende må det, idet der mindes om forfatterens indledningssætning, siges, at det er egnet

til at overraske, at den, der gennem mange år har foreholdt dommere, at de ikke affatter deres domsbegrundelser med den omhu og omtanke, der er ønskelig, fremkommer med en begrundelse herfor, der er spækket med større og mindre fejl og misforståelser. Mere beklageligt er det, at der forekommer at være nogen mangel på forståelse af, at en dom ikke er en juridisk opgave, men en afgørelse af en konkret tvist, der træffes på og skal træffes på basis af det, som parterne har anført og påberåbt sig – og ikke det, som de kunne tænkes at have påberåbt sig eller undladt at påberåbe sig.« Trolle hævdede, at der var og formentlig altid ville være en kløft mellem teori og praksis, hvilket var beklageligt: »Man kommer til at tænke på, om det ikke var ønskeligt, om professorer – i hvert fald i visse fag – søgte ikke alt for kortvarige konstitutioner i kollegiale retter. Efter det jeg husker, har forfatteren ikke og vore andre nuværende professorer kun ganske undtagelsesvis fungeret som dommere i kollegiale retter. Det ville være ønskeligt, at det skete i et vist omfang.« Trolles kritik kunne ikke misforstås. Illum var teoretiker og ikke praktiker.

De korte indlæg fra højesteretsdommer Th. Gjerulff (*UfR* 1970B.271/1), landsdommer Ole Agersnap (*UfR* 1970B.271/2) og landsretssagfører Kristian Mogensen (*UfR* 1970B.272) konkluderede alle, at Illums kritik var uberettiget. Således anførte Kristian Mogensen, at Illums artikel »måtte give anledning til forbavselse og ængstelse: Står det virkelig så slet til med rettens pleje her til lands? Da jeg under læsningen nåede en højesteretsdom, som jeg har førstehåndskendskab til, blev min forbavselse større, men antog en anden retning, samtidig med at min ængstelse fortog sig.«

Højesteretspræsident Aage Lorenzens indlæg »Lidt om forældelse og om professor Illums kritik af domsbegrundelser« (*UfR* 1970B.277) indeholdt dels en indrømmelse til Illums kritik af Lorenzens votum i en sag om forældelse (*UfR* 1969.710), dels en kraftig kritik af Illums helt generelle beskyldning mod de danske domstole for ikke at udvise omhu og omtanke ved udformningen af domsbegrundelsen. Det forekom Lorenzen, at »Illums dokumentation svigter i en sådan grad, at domstolene burde have været forskånet derfor«, og han tilføjede, at »Illums kritik i nogle tilfælde måtte være berettiget, jfr. min egen dissens, kan ikke undskylde de mange urigtigheder og urimeligheder. Jeg finder det beklageligt, at en mand af professor Illums position har fundet det passende at søge sit angreb på dommerne underbygget på denne måde.«

Det mest personlige indlæg kom fra landsdommer H. Funch Jensen, som i artiklen »Om grundlaget for kritik af domsbegrundelsen« (*UfR* 1970B.279) betegnede Illums kritik som fornærmende: »Dommere – også jeg – er som regel et sagtmodigt folkefærd, men personlig er jeg ganske allergisk overfor kritik, der i væsentlig grad bygger på en tilsyneladende arrogant og overfladisk gennemgang og gengivelse af domme, som kritiseres, og når det om de deltagende dommere i en bestemt sag, heriblandt oven i købet mig selv, udtales, at »jeg kan end ikke tænke mig, at de dommere, der har afsagt dommen, har gjort sig nærmere forbindelse mellem begrundelse og problem klar«, så får en sådan både fornærmende og i bund og grund udokumenteret opfattelse mig simpelthen til at afregere ved at fare i blækkuset. Hvad er egentlig meningen?«. I sin artikel havde Illum skrevet, at gennemgangen af ca. 40 domme måske var pedantisk: »Det er det ikke – i det pedantiske indgår i det mindste to gode ting: grundighed og sans for detaljen. Professorens artikel er ikke pedantisk«, mente Funch Jensen. Dommere skal kunne tåle kritik, men det må »være på tide, at dommerstanden også begynder at vise tænder, når den kritiseres på et noget lemfældigt grundlag«.

Som begrundelse for at gribe pennen havde Illum i sin artikel anført, at det var »den erfaring, der i de sidste år er indhøstet ved en gennemgang af domme ved Aarhus Universitet navnlig fra Ugeskrift

for Retsvæsen med henblik på deres registrering i en fælles domsregistratur. I denne forbindelse gennemgår man dommene kritisk med henblik på deres indhold og rækkevidde, og denne gennemgang har givet mig det indtryk, at arbejdet med domsbegrundelsen i visse typer af sager lader mere

272

tilbage at ønske, end man på forhånd ville tro.« Dette var blevet behørigt noteret af både Trolle, der bemærkede, at Illum »synes at gøre Aarhus Universitet til en art mededsmænd for sin måde at læse domme på«, og Kristian Mogensén, der havde »svært ved at indse, hvad der vindes for rettens pleje, ved at man i videnskabens navn, jfr. bl.a. professor Illums påberåbelse af undersøgelser på Aarhus Universitet (!), lægger andet og mere ind i konkrete domsbegrundelser, end der står i dem«. Det kan have været disse bemærkninger, der fik den aarhusianske juraprofessor Max Sørensen på banen. I artiklen »En berigtigelse« (UfR 1971B.17/1) tog han afstand fra grundsynspunktet i Illums artikel, at domsbegrundelserne savnede omhu og omtanke. Illums artikel havde fremkaldt det indtryk, »at lærere og videnskabelige medarbejdere ved Aarhus Universitets juridiske faggruppe i almindelighed deler den opfattelse som professor Illum har givet udtryk for i sin artikel. Dette er imidlertid ikke tilfældet«. Max Sørensen fortsatte: »For mit eget vedkomme – og jeg ved at jeg ikke står alene – er det en selvfølge, som det ikke burde være nødvendigt at fastslå på tryk, at intet erfaringsgrundlag foreligger for den opfattelse, at vore dommere ikke udviser fornøden omhu og omtanke ved affattelsen af domsbegrundelser.«

Turen var herefter kommet til højesteretsdommernes kommentarer, som Illum ønskede bragt til ophør. Også på dette punkt var Max Sørensen uenig: »Ligesom praktiserende advokater vil også universitetslærere være interesseret i at højesteretsdommernes kommenterende virksomhed fortsættes. Jeg ved at jeg heller ikke på dette punkt står alene, når jeg udtrykker håbet om at højesteret ikke vil tillægge den fremkomne kritik en sådan vægt at kommentarerne indstilles.« Max Sørensens indlæg var usædvanligt, ikke mindst fordi det isolerede Knud Illum yderligere i debatten om domsbegrundelsen, og fordi det vidnede om, at han ikke længere nød den samme autoritet blandt sine fagfæller på Aarhus Universitet. En del af forklaringen giver Max Sørensen selv, idet han i sin artikel henviser til ændringer i de organisatoriske rammer på Aarhus Universitet. Således skriver han, at der i nogle år havde været tre institutter for henholdsvis privatret, offentlig ret og proces- og kriminalvidenskab: »Man har for så vidt foregrebet den ordening som den nye lov om universiteternes styrelse giver hjemmel til.« Hvert af de tre institutter foretog domsregistrering, og »de erfaringer professor Illum omtaler hidrører ikke fra de to sidstnævnte institutters arbejde«. Det var her, hunden lå begravet. Med styrelsesloven og de nye tider havde Knud Illum mistet magten ved det tidligere juridiske fakultet og var reduceret til en medarbejder ved Institut for Privatret. Knud Illum, der var arg modstander af styrelsesloven, fratrådte i 1970, som konsekvens heraf, sin stilling som professor og fortsatte frem til 1976 som lektor.

Endnu var polemikken om domsbegrundelsen ikke tilendebragt. I artiklen »«Domsbegrundelsen som retskilde« (UfR 1971B.17/2) gik advokat Jesper Berning i brechen for Illum. Noget tungt forsvar var der ikke tale om, og Berning måtte erkende, at Illum i nogen grad havde skudt over målet, så den endelige konklusion lød, at domsbegrundelsen ikke skulle »være et fredet område, hvor modsigelse nærmest må betegnes som illoyalt«.

Ingen regnede med, at Knud Illum ville overgive sig betingelsesløst, men enkelte havde formentlig forventet, at han ville gøre indrømmelser, så polemikken kunne bringes til ophør. Det skete ikke. I artiklen »«Et gensvar« (UfR 1971B.65) imødegik han alle sine

kritikere punkt for punkt. Illum havde gennemskuet både strategi og taktik: »Man må lade de danske dommere, at de er hurtige og står ryg mod ryg, når man træder dem for nær [...] I svarene bruges en taktik, der er velkendt, nemlig med synlig triumf at pege på de fejl, der er af ringe betydning, for derved at stemple modstanderen.« Nogle af modstandernes argumenter var trivielle: »Jeg forskånes heller ikke for den gamle travet, at domme ikke skrives for videnskaben.« Visse korrektioner måtte man bære over med: »Med et smil modtager jeg den korrektion, at ikke alle konkrete omstændigheder talte til fordel for panthaveren [...]« Illum hævdede, at der var forskel på modstandernes »offentlige« og »private« holdning til domsbegrundelser, og med henvisning til forskellige private samtaler med dommere skulle sidstnævnte angiveligt have bekræftet Illums påstand om »en tilbøjelighed hos domstolene til at skjule frem for at afsløre, hvad de antager er gældende ret«. I det hele kørte modstanderne det store skyts frem, mente Illum. Trolles bebrejdelse »forekommer mig at være et stød under bæltet«, »Højesteretspræsident Lorenzens udførlige redegørelse for sit votum [...] forstår jeg slet ikke«, »Højesteretspræsident Lorenzen udtaler skarpt, at han ikke kan opfatte min kritik anderledes end som en sigtelse for reformnægtelse. Jeg vil snarere sige, at bedømmelsen vedrører en lidt forskellig opfattelse af domstolens opgave«. Illum afsluttede sin artikel uden at have givet sig en tomme: »Jeg kan ikke komme ind på alt, hvad der i øvrigt er anført i de forskellige indlæg; de viser, at dommerne også, når det gøres nødt, forstår sig på procedure på godt og ondt. Hvad der undrer mig lidt er, at mine strøtanker om domsbegrundelsen tilsyneladende volder langt større harme og forargelse end de mange mere eller mindre politisk prægede angreb, som domstolene jævnlige udsættes for fra anden side. Jeg mener kun, at det arbejde, der i regelen gøres godt, kunne gøres endnu bedre.«

Her sluttede polemikken – ikke!

Højesteretsdommer Trolle fik det sidste ord. I »Duplik til professor Illum« (UfR 1971B.85) opholdt han sig bl.a. ved Illums bemærkning om, at dommerne »står ryg mod ryg«. Trolle mente, at dette ikke kunne overraske Illum, for hvis en dommer »i bred almindelighed havde skrevet, at vore professorer ikke gjorde nok ved deres bøger; og hvis man

28

i flæng var fremkommet med 30-40 citater fra forskellige lærebøger; og hvis disse citater i vidt omfang havde været misvisende og kritikken af dem uberettiget – så var der nok kommet ikke eet, men mange svar«. Illums henvisning til private samtaler kunne ikke tillægges værdi: »Professor Illums erindring kan have forskudt sig, og hans opfattelse af det sagte og gengivelsen af det kan være behæftet med lignende mangler, som i adskillige tilfælde har præget hans opfattelse og gengivelse af skrevne domme.«

Måske Trolle havde læst Max Sørensens indlæg og forstået, at Illum ikke længere havde den samme autoritet og magt på Aarhus Universitet, i hvert fald afsluttede Trolle med helt generelt at sige om Illums kritik: »Noget sådant ville kun give mening, hvis vedkommende havde den absolutte autoritet til at tale ex cathedra.«

7. Er fejdernes tid forbi?

I 1931 skrev Frederik Vinding Kruse, at polemik med tiden ville forsvinde fra juristernes litterære repertoire. En gennemgang af UfR i perioden ca. 1990-2016 synes at bekræfte Vinding Kruses udsagn. Vinding Kruse tilføjede, at fremtidens åndsliv engang ville se tilbage på polemikken i den juridiske litteratur som en slags »middelalderlige åndelige tyrefægtninger«. Opfattelsen hos Vinding Kruse synes at være, at polemik var noget primitivt, og at et udviklet og forfint åndsliv ville tage afstand fra polemik. At antallet af

polemikker og fejder er (betydeligt) færre i dag, hænger dog ikke nødvendigvis sammen med en mere forfinet retskultur. Kendetegnende for fejderne i tiden frem til 1970 var, at de blev udkæmpet mellem mænd, overvejende professorer, mellem hvem tonen kunne være hård og uforsonlig. Professorernes magt på universiteterne var fuldkommen og deres autoritet ubestridt. Men dinosaurerne uddøde med styrelsesloven og ungdomsoprøret i 1969-1970, hvor universiteterne udviklede sig fra elite - til masseuniversiteter. Fejderne var mændenes domæne, og grunden er den enkle, at det først var i 1990, at Københavns Universitet fik sin første kvindelige juraprofessor, nemlig Eva Schmidt, efterfulgt i 1991 af Aarhus Universitet, hvor Inger Dübeck og Ellen Margrethe Basse blev juraprofessorer. Antallet af universitetsjurister er med universitetsuddannelser i København, Aarhus, Odense og Aalborg langt større i dag end før 1970. Opfattelsen af og synet på en professor har ændret sig både i samfundet, blandt de studerende og universitetsjuristerne selv. Elfenbenstårnet er forladt af professorerne og overladt til universitetsadministrationen.

Er fejdernes tid så forbi? Svaret er nej. Polemikker, hvor de involverede parter bliver ved med at angribe og forsvare en mening (uden at give indrømmelser), er fortsat en del af *UfR*. Men de er ikke præget af samme voldsomhed og personlige karakter som tidligere, hvor spot og foragt blev fremsat med maksimal volumenstyrke. I stedet er brugen af ironi udbredt, ligesom nedladende bemærkninger optræder med jævnlige mellemrum, jf. eksempelvis Peter Mortensen, *UfR* 2009B.208: »Endvidere »krydres« Thomsens fremstilling af stadig flere tilfælde, hvor den samme regel udlægges på forskellige og ikke forenelige måder, samt af nogle mildt sagt »nyskabende« opfattelser af grundlæggende bestemmelser [...]« og Jan Pedersen, *UfR* 2009B.220: »Professor, lic.jur. Søren Friis Hansen har i *UfR* 2008 B.378 ff. – og under den florumvundne overskrift »Realitetsgrundsætningens naturgivne retsikkerhed« – publiceret en replik i debatten om den skatteretlige realitetsgrundsætning. Der foreligger herefter ikke mindre end fire artikler som

led i Søren Friis Hansens korstog mod realitetsgrundsætningen. Der er derfor anledning til en duplik. Ikke mindst for at få debatten bragt til en afslutning inden nye overordnede retskilder – måske *De Ti Bud?* – fremføres til yderligere forplumring af debatten.«

8. Bør fejder undgås?

Frederik Vinding Kruse betragtede polemikker som uvidenskabelige og spild af såvel tid som trykssvæerte: Men både Vinding Kruse og Alf Ross mente dog, at det rent undtagelsesvist kunne være berettiget at »give stød igen«. Gjorde man ikke det, havde modstanderen sejret. Men hvordan afgør man, hvem der er fejdens sejrherre? Hvem sejrede: Frederik Vinding Kruse eller Alf Ross? Måske det er fejdens kerne, at de stridende har en længsel efter at blive stillet for en dommer, som afgør, hvem der vandt; men polemikker og fejder har ingen vindere.

For læsere kan polemikker være fornøjelig læsning, særlig hvis pennen har kvalitet. Fejder og polemikker er ikke helt uden næring, som fejden om domsbegrundelsen er et eksempel på.

Fejderne og polemikkerne har formentlig størst værdi i en retshistorisk sammenhæng, eftersom de bidrager til at få kendskab til de forskellige værdier, ideologier, og tænkemåder, som prægede samtiden og de enkelte forfattere. Men hvad der er af retshistorisk værdi, er ikke nødvendigvis af værdi i nutiden, navnlig ikke hvis fejden kommer ud af kontrol, som tilfældet var mellem Frederik Vinding Kruse og Alf Ross. Fejder bør derfor være kortvarige.

I vejledning til forfattere af videnskabelige artikler og anmeldelser til *UfR* nævnes intet om polemik. Derimod fremgår det, at *UfR* normalt ikke antager »efterprocedurer«, dvs. advokatoriske indlæg i sager, forfatteren har tabt eller vundet. Det tilføjes: »I sådanne fremstillinger sløres blikket ofte af, at procedøren har identificeret sig med den ene parts standpunkt og derfor typisk mangler forståelse for det modsatte.« Dette kunne passende tjene som påmindelse for alle fejdelystne.